
ESEU

NICOLAE BILEȚCHI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

CASA

Ideea de a scrie un eseu despre casă o port de mulți ani în suflet. Prea multe amintiri frumoase mă leagă de ea, la prea multe fapte luminoase m-a îndemnat ca sufletul meu să nu le prețuiască cumva și, prețuindu-le, să nu-i aducă mulțumirile de rigoare. Tocmai de aceea, deși am părăsit-o de mai bine de jumătate de secol, imaginea ei îmi stăruie mereu în inimă ca ceva sfânt și mă îndeamnă insistent s-o exprim în cuvinte.

Într-un timp mi s-a părut că această imagine începe ușor-ușor să se șteargă din memorie, mai ales după ce sora și cumnatul meu mi-au scris că au dăruit casa părintească și pe locul ei au construit una nouă. E în firea lucrurilor, mi-am zis, încercând să-mi calmez emoțiile: am și eu un lăcaș, sunt de mult părinte, copilul meu poate spune, ca și mine, că are casă părintească, deci, totul s-a rezolvat de la sine.

Liniștit, în concediu, am plecat acasă. De acasă – acasă. M-a întâmpinat o casă într-adevăr modernă. În ea – totul nou. Dar, ciudat lucru, nimic nu-mi părea necunoscut. Mobila îmi deschidea părintește ușile spre a-mi primi lucrurile. Ungherele îmi zâmbeau la fel de părintește ca și înainte. Masa nouă m-a primit cu ospitalitatea părintească de altă dată. Părinții, deși trecuți în lumea umbrelor, îi simțeam alături vorbindu-mi, ca să mă liniștească, de o rânduală dintotdeauna a pământului... Doamne, atâta înnoire și sufletul meu să nu înțeleagă nimic!?

Ideea de a scrie un eseu despre casă, care mi se părea că amuțise, a zvâcnit iarăși. Acum cu o putere care mi s-a părut de nestăvilit. De data aceasta m-am hotărât.

* * *

Omul și casa sunt două noțiuni inseparabile. O casă fără om în ea e o casă sărmană care nu interesează pe nimeni. Despre un om sărac în popor se spune că n-are nici casă, nici masă. Și, dimpotrivă, atunci când e vorba de un om bogat din punct de vedere material și moral, adică împlinit sub toate aspectele, poporul a zis că la el casa-i casă și masa-i masă și te-i mira să mai poți adăuga ceva. De ea, de casă, omul și-a legat noțiunile sale existențiale de bază: căsnicia fericită – a face casă bună cu cineva; ospitalitatea – a ține casa deschisă; pierderea rădăcinilor spirituale – a se înstrăina de casă; vrednicia – a se simți că acum vii de acasă; cultura sub toate aspectele ei – a avea șapte ani de acasă.

Simbol deosebit de încăpător, casa nu a putut să nu atragă atenția scriitorilor noștri. Ea e cântată, poetizată, ridicată la rang de motiv etern de meditații și emoții. De la prima închipuire de colibă și până la casa modernă de azi mintea omenească, iar, la timpul ei, și cea scriitoricească, au tot elaborat și au aruncat la coș proiecte.

În unele proiecte casa se vroia mai caldă, mai luminoasă, mai spațioasă, mai durabilă, adică așa cum a evoluat ea pe parcursul timpului. Evident, e vorba de *casa* – *lăcaș de trai* a omului. Nu întâmplător în poemul *Casă în Bugeac* Pavel Boțu o identifică chiar cu istoria. Primul capitol al poemului ne duce cu gândul într-o Moldovă, care e abia

la începuturile sale. Și acest început nu putea fi altul decât casa. O dată înălțată, asupra ei vin vânturile sorții. Toate vitregiile o zguduie și o clatină, dar ea, casa, rămâne în picioare. Ca un simbol al demnității omului, ca o mărturie a rezistenței neamului. Ultimul capitol din poem ne cheamă în casa de azi a Moldovei, asociată cu o corabie. Asupra corăbiei se pot năpusti vânturile și valurile. Dar și acum, ca și pe întregul parcurs al istoriei, totul depinde de corăbier care trebuie să aibă grijă de demnitatea casei, aceasta semnificând societatea noastră.

În alte proiecte, asupra cărora ziceam că a lucrat pe parcursul istoriei omenirea, casa e asemuită cu însuși sufletul omului, cu destinul spiritului lui. E clar de la sine că e vorba de *casa – cămin al sufletului*. Ciutoreanul, zice I. Druță în *Povara bunătații noastre*, „nici nu-și face casă cum se obișnuiește prin alte părți – ciutoreanul o smulge din miezul firii sale, dându-i suflarea lui, bucurie din bucuriile lui. Poate anume de asta, cum nimeresti în sat, dacă e vremea lui și lumea e la câmp, te poți așeza cu casele la sfat și ai să afli cam tot atâta cât ai putut afla de la oameni. Ba se poate întâmpla ca o căsuță să fie mult mai sfătoasă, mai limpede la vorbă decât stăpânul ei, căci pe cât de tăcuți și zgârçii la vorbă sânt ciuturenii, pe atât de vorbărețe apar casele zidite de dânșii”.

Casa – lăcaș de trai și casa – cămin al sufletului... Noțiunile sunt pe cât de înrudite, pe atât și de diferite... Studiindu-le, cărei dintre ele urmează să-i dai întâietate? Care ar fi acel măsurariu ce ne-ar permite să determinăm cu maximă precizie noțiunile în cauză? Dacă gândurile lui Protagoras, rostite cu aproape cinci secole înainte de era noastră cum că „omul este măsura tuturor lucrurilor” [1, p. 174], sunt adevărate, ceea ce, evident, nu punem la îndoială, atunci suntem cu răspunsul în față.

Vom porni așadar, discutând despre ambele, de la om, a cărui cultură începe, cum bine se știe, de la cei șapte ani de acasă, adică de la noțiunea pusă de noi în discuție.

La naștere, sufletul copilului e curat ca foaia albă de hârtie. „Într-adevăr, spune savantul în medicină N. M. Amosov, copilul se naște «fără nici o programă»: el nu știe nimic, dar trebuie să le însușească pe toate. La animale situația e mai bună – modelele acțiunilor de mișcare sunt încă la naștere situate în scoarța ori, se prea poate, în subsolurile ei” [2, p. 180]. Imediat după naștere încep programările acțiunilor și calităților morale ale copilului. Înfășurarea înseamnă supunerea mâinilor și picioarelor la o evoluare dreaptă. La alăptare mama, deși încă suferind de dureri, instinctiv simte necesitatea să-i îngâne cu dragoste micuțului un cântec. Explicația ei e simplă: dacă florile cresc frumos într-un mediu muzical, de ce nu ar crește tot așa și un copil! Procedura scăldatului e făcută cu flori lecuitoare și cu descântece întremătoare. Un organism sănătos pregătește, cum se știe, o minte sănătoasă și deprinderi de conduită frumoase. Când micuțul, după o masă copioasă, se alintă, mușcând sânul, mama îi atinge cu dragoste o pălmuță la partea moale, spunându-i: așa-mi mulțumești tu, purcelușule. Aplicată de câteva ori, necesitatea pedepsei dispare de la sine, căci – să vedeți! – gluma nu se mai repetă. Astfel, la nivel de instinct, apar noțiunile de bine și de rău, de frumos și de urât, de posibilitate și imposibilitate, de cinste și rușine... Și ele vin spre copil, cum vedem, din casa părintească.

O adevărată revoluție se produce în casă și – prin ea – și în sufletul copilului în momentul apariției vorbirii. Sugerarea prin instinct a comportării copilului, cu toate noțiunile ei de etică și morală amintite, din acest moment merge întrucâtva în scădere. Lucrurile și calitățile își capătă acum numiri concrete. Cuvintele șlefuiesc instinctele, le redau mai concret și mai precis, aceasta însemnând posibilități nelimitate de perfecționare a educației. Dionysos din Halicarnas afirma încă spre sfârșitul secolului I înainte de era noastră că „cuvintele sunt oglinda sufletului” [3, p. 344]. Acel *ma-ma*, rostit, de regulă,

prima dată, înseamnă la modul precis cuvântul legat *mama*. Și el, acest cuvânt, schimbă mult relațiile dintre oameni. A-l numi purceluș pe un bebeluș, acum, când știi la sigur că cuvântul e oglinda sufletului, înseamnă a-l obijdui pentru că el a depășit, cum am văzut, instinctul de pedeapsă cândva meritată, iar mama, mândra și fericita mamă, atentă ca nimeni altul la nuanțe, vrei-nu vrei, va simți necesitatea să se întrebe: cui îi vine ea mamă?

Cultivarea noțiunilor de bine – rău, frumos – urât, cuviincios – obraznic, rușine – nerușinare, obraz – neobrazare, finețe – grosolanie, uman – inuman etc., ce țin, psihologic, de formarea omului integru și, generativ, de cei șapte ani de acasă, având la bază un instrument atât de subtil cum e cuvântul, va decurge normal numai dacă principiile de aplicare a lui se vor respecta riguros. În acest sens, bancul privind cuvintele ce ar exprima vârsta potrivită pentru ca un părinte să înceapă educația copilului, e mai mult serios decât comic. Bancul zice că un tânăr părinte îl întreabă pe un pedagog de când să înceapă educația copilului. Acesta îi răspunde cu o altă întrebare: cum doarme copilul? – de-a lungul sau de-a latul patului? La răspunsul că copilul doarme de-a lungul patului, tatăl primește replica: ai întârziat catastrofal. Cuvintele „de-a lungul și de-a latul patului” exprimă, metaforic, noțiunile de vârstă. Fiecare vârstă poate accepta completul de valori etice și morale pe măsura sa. Evident, copiii prematuri și precoci, ca mostre de manifestări excentrice, constituie niște excepții de la legitățile normale de dezvoltare și bineînțeles nu țin de subiectul discuției noastre.

„Vorbirea, zicea filosoful Martin Heidegger, este păstrătorul ființei” [3, p. 345]. Ea ascunde în faldurile sale stări de spirit, nuanțe de etică a comportării, modalități de transformare psihologică, în ultimă instanță – etape importante ale evoluției caracterului copilului. Mi-amintesc, în acest sens, o convorbire obișnuită dintre părinți de pe când eram de 5-6 anișori. Tata hrănește dimineața găinile și le vorbește ceva drăgăstos. Mama, apărută întâmplător în prag, râde cu poftă: ce bodogănești, tu, acolo? Tata îi arată cu degetul cocoșul stând de o parte și urmărind, fără să se atingă de mâncare, cum găinile ciugulesc lacom. Aluzia gestului e clară: ai văzut, adică, ce înseamnă să fii bărbat, să te porți ca un adevărat cavalier. Atinsă în demnitate, mama îi face replica de rigoare: dar, când ele fug și sunt ajunse din urmă, ai văzut cum el le ciupește cu clanțul până la sânge. D-apoi, ripostează tata, de ce fug, că el, întotdeauna se avântă spre ele cu cele mai gingașe intenții. Convorbirea, după cum îmi dau seama azi, a intrat într-o zonă intimă periculoasă pentru urechile unui copil și mama, făcându-i tatei semnificativ din deget, se retrage, diplomatic, în bucătărie unde o așteptau treburile.

Doamne, ce început frumos al unei zile obișnuite de muncă! Ce lecție de pedagogie, de limbă, de literatură, de muzică, de etică a comportării mi-a fost dat să ascult! Întreaga convorbire mizează pe un scop pedagogic bine definit. Din ea am aflat ce înseamnă cuvântul ca unitate lingvistică și cuvântul cu valență literară, adică transfigurat artistic, care e rostit cu un timbru aparte și un tact deosebit, termeni muzicali ce-și trag, probabil, originea încă de la acel *Nani-nani* de pe când eram la sânul mamei. Iluzia și aluzia, atât de resimțite în povestire, modelează, cum nu se poate mai bine, semnificațiile etice ale ființei. Totul cultivă sentimentele, prin toate se formează și se manifestă caracterul, se plăsmuiește Omul din om.

Ar fi imposibil într-un mic eseu să urmărești în detalii acest proces complicat de formare a omului și, pe de asupra, ar solicita și o conlucrare foarte largă a mai multor specialiști. Cine vrea în acest sens să se informeze – are la dispoziție o întreagă literatură de specialitate. Pentru examinarea noastră de ordin eseistic importă produsul final, încropit, ca miera, din diverse îmbinări dintre cele mai neașteptate. El, produsul, alcătuiește,

în concepția lui Lucian Blaga, matricea stilistică a neamului. Despre această matrice vestitul filozof spunea că „poporul e legat de ea, se definește prin ea, se afirmă prin ea” [4, p. 388]. Așa stând lucrurile, poporul respectă această matrice, ce exprimă cei șapte ani de acasă, ca pe ceva sfânt. Cine nu o respectă cu sfințenie, acela e considerat ca lipsit de omenie, adică dezumanizat.

Îmi amintesc în această ordine de idei de două cazuri, care, întâmplându-se în satul meu natal, îmi dau certitudinea adevărului. Fiind, mai de mult, în vacanța studentescă, discut cu tata. Din una, din alta, aduc vorba despre tinerii din satul vecin. La auzul vorbelor mele, tata îmi aruncă, nemulțumit, fraza: „Ia lasă-i, mă, pe aceștia în pace, că n-au omenie într-ânșii, n-au nici un Dumnezeu”. Ca să nu stric buna atmosferă a discuției, mă prefac a nu da importanță replicii, dar observ că ea îmi tot dă târcoale, scoțând în prim-plan două cuvinte de o importanță deosebită – omenie și Dumnezeu. Contrariat, fac ce fac și aduc, de data aceasta din alt unghi, iarăși vorba despre aceiași tineri din satul vecin. Tata se arată nemulțumit de insistența mea, iar eu, dându-i printr-un gest de înțeles că cu aceasta punem capăt discuției, îi solicit totuși explicațiile cazului. „Păi, zice tata, cum îți place: flăcăii din satul nostru își au, ca toți tinerii, problemele lor, pe care uneori le rezolvă în mod particular, alteori – în public. Ajung, din păcate, câteodată și la pumni, chiar între lume, fiind la joc sau la altă petrecere. Dar, ferit-a sfântul, ai noștri nu se vor bate între ei în alt sat, pe când acei din satul vecin – fac, spre rușinea lor, acest lucru în alte sate. Unde s-a mai văzut așa ceva? N-au nici un Dumnezeu. N-au nici o omenie!”.

Am înțeles – tocmai lecturam pe atunci filozofia lui L. Blaga! – că felul cum urmează tinerii să-și rezolve problemele a fost ridicat de sătenii mei la rang de regulă imuabilă a matricei stilistice a neamului, regulă sfântă în esența ei, că ce e considerat sfânt urmează să fie respectat ca un ritual, care nu se mai discută, cum nu se discută nici o altă regulă consfințită de Dumnezeu. În caz contrar, oamenii n-au omenie și nici Dumnezeu, adică nu mai sunt oameni. E, rezumă tata, un obicei al fiecărei case bune, obicei, care, cu timpul, a ajuns să fie luat ca unitate de măsură de către întregul sat, căci – ce e satul? – dacă nu un colectiv recunoscut ca fiind constituit ca o casă comună.

Celălalt caz e și mai drastic prin severitatea lui sfântă. După primul război mondial în satul meu s-a pripășit un ucrainean. L-a adăpostit cea mai săracă femeie din sat. Câțiva ani a stat ascuns, iar după aceea s-a prezentat la organele de conducere, care i-au permis să trăiască în libertate. În 1940 puterea sovietică îl avansează, ca pe unul mai de al ei, în conducerea primăriei. Aici el începe să-și arate caracterul: în timpul deportărilor îl împușcă pe un sătean pe motiv că ar fi încercat să fugă. La întoarcerea puterii românești în sat el, lucru natural, se refugiază ca după raptul sovietic din 1945 să revină iarăși. De data aceasta, fiind de acum bătrân, puterea sovietică nu-l mai onorează cu nici un post.

Foametea din 1946 îl prinde complet nepregătit și el se vede nevoit să cerșească. Umblând, de acum umflat de foame, din casă în casă, dar primind foarte puțin căci gospodarii erau secătuiți de provizii, el urmează instinctiv zicala lui I. Creangă că goliciunea mai ocolește, iar foamea dă pe de-a dreptul, și ajunge să bată la poarta fiului cetățeanului pe care l-a omorât. Acesta, văzându-l în halul în care era, îi întinde o pâine caldă, căci soția tocmai copsese.

– Ce ai făcut, mă, îi zice soția, nu cumva ai uitat durerea cea mare pe care el ți-a pricinuit-o?!

– Nu, n-am uitat, îi explică el, dar n-am putut să trec peste legea strămoșească a casei, care zice că e foarte mare păcat să nu-i oferi pâine celui care îți întinde mâna în ultimul ceas al vieții, iar el, dușmanul, în acest moment se afla.

– Reiese că, pentru fapta aceea strașnică, tu ca și cum l-ai iertat.
 – Nu, eu am procedat cum mi se cade mie, conform datinei sfinte a casei, iar pentru strașnicul omor el va fi judecat de Dumnezeu.

A doua zi clopotele bisericii vesteau moartea cerșetorului.

Soția celui care și-a pierdut tatăl de mâna ucigașului pripășit asculta, numai ochi și urechi, comentariile consătenilor. A fost un pripășit nu numai în sat, ci și în viață, ziceau unii. A fost un mârșav care n-ar trebui să fie primit de acest sfânt pământ, ziceau alții. Câtă putere creștinească trebuie să ai ca să-i întinzi ucigașului tatălui pâinea cerșită, comenta aproape întreg satul.

Adunându-și gândurile și sentimentele răvășite de aceste comentarii, soția și-a sărutat cu o mare durere, dar și cu o tot atât de mare mândrie bărbatul, șoptindu-i: nemuritorul Dumnezeu – cu judecata lui, iar noi, muritorii de rând – cu judecata datinei casei noastre, cu înțelepciunea căminului nostru spiritual, care tot de la el vin. Proverbul „jupâneasa ține casa” s-a mai adevărit o dată. Soțul i-a răspuns jupânesei sale cu același gest – cu un sărut plin de înțelegere și mulțumire.

Cristalizată din filozofia celor șapte ani de acasă, matricea stilistică devine o componentă a sângelui, o parte a ființei celor ce au locuit cândva în casă, dar s-au trecut din viață și a celor care, moștenind-o, îi vor continua mesajul uman, ea pretinzând de la personalitate un respect imuabil. Astfel, casa leagă cerul și pământul, face posibilă perenitatea idealurilor ei din trecut, prezent și viitor. Ideea în cauză e profilată deosebit de limpede de către Grigore Vieru în poezia-cântec *Casa părintească nu se vinde*: „Vom pleca și noi cândva din viață/ Și părinții sus ne-or întreba/ Ce mai face casa lor cea dragă./ Cine are grijă azi de ea?” Din acest motiv mesajul ei, al casei, nu poate fi discutat, cum nu poate fi supusă dezbaterilor o lege irefutabilă, ceea ce îl și determină pe L. Blaga să vină cu precizarea că „nici un popor nu poate avea vreun interes de a-și stinge singur matricea stilistică sau de a se lepăda de ea, cât timp aceasta se găsește încă în stare binecuvântată” [4, p. 388]. Comportarea tinerilor din satul meu natal, amintită mai sus, e un atribut binecuvântat de întreaga comunitate rurală, pe când a celor din satul de alături – o abatere care surpă matricea stilistică a casei, a neamului. Tot astfel trebuie apreciată și concluzia finală a soției din exemplul al doilea în raport cu prima ei reacție la gestul soțului de a-i da cerșetorului-ucigaș bucata de pâine solicitată.

Matricea stilistică a omului și a neamului mizează pe modelul bunului simț al celor șapte ani de acasă, aflat, cum zice L. Blaga, în stare binecuvântată. Totul ce s-a făcut mai târziu în privința educației: codul civil, codul penal, diverse modele de coduri morale sunt nu altceva decât niște completări la această matrice, ca și studiile omului ori experiența lui de viață. Ion Druță ilustrează cu dezinvoltură acest adevăr în drama sa *Casa mare*.

Personajele dramei, Vasiluța și primul ei soț, Andrei, își încep o casă, adică – metaforic – își concep un ideal de fericire. Războiul al doilea mondial, însă, îl ia pe Andrei la front, lipsește casa de perspectiva rotunjirii în doi a acestui ideal. „A ridicat, zice Vasiluța, căsuța asta Andrei al meu... De abia a dovedit să-i ridice pereții, de abia a acoperit-o și a început războiul... S-a dus, m-a lăsat cu un copil în brațe și cu o casă abia începută... Mă sculam pe la miezul nopții, veneam în casa asta și boceam prin întuneric... Tot stând așa și bocindu-mă, ce-mi vine în cap – ia hai s-o gătesc eu... S-a sfârșit războiul, o dată și o dată or începe oamenii iar a trăi...”

Patru ani mi-am așteptat bărbatul și patru ani am gătit-o după placul meu, după placul lui... Dar s-a mântuit războiul și în loc de stăpân a venit în casa asta o hârtiuță cenușie. Am rămas vădană – și eu, și casa... Nu-mi era atâta de mine, cât îmi era jale de

dânsa. Atât de greu ce s-a înfiripat ea, cu atâta greu și-a dobândit podoabele, atâta vreme l-a așteptat...

Au trecut mulți ani, până ne-am deprins noi a văduvi... Pe urmă nici nu știu cum, nici când, m-am pomenit că aștept alt bărbat. Și numai căsuța asta, gătită pentru Andrei, vroia să rămână veșnic vădană...”

Stăpânul și casa, omul și experiența etică acumulată de veacuri, cristalizată în matrice stilistică – în fața examenului moral: cine ar putea greși? Riscului acestuia e supus omul. În timp ce casa „...vroia să rămână veșnic vădană”, Vasiluța merge la un compromis etic. – se căsătorește cu Păvălache, deposedându-i astfel, pe el și pe Sofica, de adevărata fericire. Casei, ca întruchipare a omeniei și credinței conjugale, îi revine rolul de restabilire a echilibrului etic.

Ziceam mai sus că acest echilibru etic, această judecată a casei trebuie să se bucure de un respect imuabil, să nu lase loc nici unei prejudecăți. Și I. Druță, pentru a demonstra imuabilitatea echilibrului etic al casei, o pune pe Vasiluța să se confrunte cu prejudecățile de care ar putea da dovadă vecina binevoitoare, vecina obiectivă, vecina răuvoitoare, să se verifice prin vocea satului și părerea naturii. Prejudecățile pălesc în fața judecății sănătoase a casei, verificările confirmă cu prisosință adevărul ei, exprimat prin concluzia finală la care ajunge Vasiluța: „Este o rânduială a pământului și de calc eu și rânduiala asta, apoi ce-a mai rămâne din mine?”. Rânduiala pământului, la care se referă Vasiluța, e aceeași matrice spirituală bazată pe bunul simț al celor șapte ani de acasă, dar completată și de diferite coduri și reguli instituite de organele legislației. În cazul în care nu contrazic spiritul matricei, aceste reguli aduc un spor de lumină în elaborarea ideii operei, fapt ilustrat și de structura bine articulată a *Casei mari*. Oricum ar fi ea numită de scriitori, matricea spirituală e receptată de către cititori ca un mit, iar acesta din urmă, afirmă M. Eliade, „... îi garantează omului că ceea ce el se pregătește să facă a mai fost făcut, îl ajută să alunge îndoielile pe care le-ar putea avea în ceea ce privește rezultatul întreprinderii sale” [5, p. 132-133], deci, îi asigură perenitate în timp. E tocmai și motivul pentru care cei șapte ani de acasă sunt considerați ca un dat consubstanțial în destinul omului și al umanității.

Asupra casei, ca reazem moral al omului, ca nucleu etic primar al societății, urmează să medităm, poate mai intens ca oricând, azi, când progresul tehnico-științific pune satul în întregime și fiecare casă în parte la încercări dintre cele mai acute și mai neprevăzute. Problemele acestea sunt discutate cu deosebită acuitate și perspicacitate de către Ion C. Ciobanu în romanul său *Podgoreni*.

„Mă întorsesem de la învățătură, ne mărturisește personajul acestui roman, Toader Frunză, în altă lume. Satele aveau șosele, aveau stații de autobus. Circulau mașinile pe șosele noi... Transformările atât de radicale mă orbiseră...”. Și, totuși, acest aspect înfloritor al satului contemporan, după aprecierea autorului, e „de o frumusețe rece și tristă”.

Impresia de „frumusețe rece și tristă” a satului, evident, de sorginte blagiană, vine de la faptul că din casa țaranului dispar o serie de instrumente și munci, care i-au modelat cândva universul spiritual: „Satul rămânea, totuși, sat. Dar încotro își luase drumul și fâgașul acest sat?... melița și băătorul, vârtelnița și stativele de țesut, spata și suveica, urzitul și neveditul, carâmbii războiului, andrelele și cârligul de împletit – toate mureau sub ochii mei împreună cu femeile bătrâne... Mă uimea ușurința cu care uită satul obârșia de pe vremuri”.

Face oare să tânjim după aceste lucruri, când progresul tehnico-științific le-a înlocuit cu altele mult mai perfecte? Face, căci, perimate ca valoare materială,

ele rămân neperisabile ca valoare morală, ca parte constituantă a matricei stilistice bazate pe valorile celor șapte ani de acasă. Dacă nu suntem obligați să le folosim, avem datoria morală să nu le uităm, căci fac parte din ființa noastră. I. Druță și-a ales drept epigraf pentru povestirea *Horodiște* o inscripție de pe o piatră funerară ce datează din epoca Imperiului Roman, inscripție capabilă să verse lumină asupra felului oamenilor din vechime de a aprecia lucrurile și îndeletnicirile: „Călătorule, vorba nu-mi va fi lungă, oprește, pentru a citi. Aici, sub această piatră, odihnește o mândră femeie. Și-a iubit bărbatul, a avut doi feciori, pe unul l-a luat cu sine, altul a rămas să-i țină locul în lume. A fost frumoasă la umblet, aleasă la vorbă, a știut a toarce. Terminat. Pleacă”. Torsul, cum vedem, e pe cât o îndeletnicire, pe atât și o calitate morală. Așa, probabil, o fi fost la origine toate ocupațiile. Iată de ce, despărțindu-ne de multe din ele, pe lângă sentimentul de admirație față de tehnica avansată ce le înlocuiește, nu putem să nu încercăm și o nostalgie a pierderii a ceva din ființa noastră. De durerea pierderii, de nostalgia dispariției unor lucruri și îndeletniciri ne poate salva doar memoria. Să ne străduim să nu uităm nimic, căci a uita înseamnă a ne știrbi din demnitatea noastră. Scriitorii sunt obligați să ne cultive în scrierile lor această memorie.

Anume acest sentiment oximoronic de admirație-nostalgie față de lucruri și îndeletniciri i-a dat ghes scriitorului rus Vasilii Belov să scrie minunatul său eseu *Jađ (Modul de viață)*. De acest sentiment s-au condus A. Lupan, când a publicat schița *Sujalca* și A. Cibotaru când a scris poezia *Râșnița*. Prin intermediul acestor unelte primitive, devenite de mult rarități muzeistice, ei au scos în vileag aspecte interesante privind etica trecutului și realizările prezentului.

A uita lucrurile și datinile ce țin de casă înseamnă a te predispune conștient la o anume sărăcire sufletească. Or, entuziasmați de realizările științei contemporane, noi nu rareori suntem expuși pericolului de a cădea în această extremă. E tocmai cazul lui Alexandru Marian din romanul lui V. Beșleagă *Acasă*. El e unul dintre cei mulți, care, trecând cu traiul de la sat la oraș, își strămută albia sufletească. Fiu de țăran, Alexandru Marian ajunge inginer în problemele de irigare a solurilor, trăiește în capitală și e pe punctual de a fi trimis în străinătate. Dar tocmai în acest punct al evoluției sale vertiginoase el simte acut nu numai ce a câștigat, ci și ce a pierdut: „Răzbind prin hățșurile vieții, luptând ca să învingă, ceda. Și, deși vedea că pierde, în sine accepta să piardă, sperând că-și va întoarce mai apoi. Dar... mai târziu și-a dat seama că s-a înșelat. Că ceea ce ai pierdut din propria ființă: setea de frumos, credința nestrămutată în bunătate, omenie, în idealul făurit în tinerețe, – nu e atât de ușor să reîntorci... Și-a dat seama la un moment dat, că parcă a sărăcit sufletește... Iar mai dăunăzi, dimineață, privind la geam în stradă, auzi ca aievea glasul mamei: „Ai uitat satul, băiete. Ai uitat casa... Ai uitat țărâna, care te-a născut și crescut...”

Chemat de șoapta casei și a mamei, de glasul gliei, de vocea consătenilor și împins de un imbold interior, ce-i spunea că „cine e lipsit de memorie, de conștiința celor ce au fost până la el, nu va ști nicicând să prețuiască timpul în care trăiește și nu va fi pregătit pentru a păși în timpurile ce vin...”, Alexandru Marian revine în sat, unde, restaurând casa părintească, răscolind cu inima și rațiunea propria tinerețe, „când era gata, fără a cugeta la urmări, să înfrunte răul, minciuna, nedreptatea, mârșăvia”, și respirând încă o dată cu înțelepciunea secularei etici țărănești, renaște spiritual, devine om integru.

Problema atacată de V. Beșleagă ne duce cu gândul la una mult mai largă: ce se întâmplă în casa noastră în general la etapa actuală? Casa, care cândva era centrul de gravitate al familiei, acum din ce în ce mai mult își pierde această funcție. Azi aproape

în fiecare casă putem constata absența unuia sau a câtorva membri. Ei sunt absorbiți de uzine, de instituțiile de învățământ, de șantierele de construcție. Dacă mai înainte procesul decurgea lent și oarecum pe neobservate, astăzi ritmurile lui ne pun pe gânduri. Nu în sensul stăvilirii – procesul constituie o realitate obiectivă și ireversibilă, – ci în direcția dirijării lui chibzuite.

Se cuvine, în primul rând, să întrezărim la timp și să susținem noii lăstari etici de perspectivă. Contactul cu clasa muncitoare, cu sănătoasele ei tradiții, cu instituțiile de învățământ și așezămintele de cultură deschide în fața omului, care numai ce și-a părăsit casa cu etica ei constituită de secole, perspective dintre cele mai largi de îmbogățire rațională și înnobilitate morală. În rândul al doilea, are loc o simbioză a două modalități etice de existență. Îmbinarea a tot ce e mai bun din ele poate da naștere la un cod moral deosebită vigoare cetățenească. Despre apariția unui atare om, în sufletul căruia se află acest altoi interesant de etici, ne vorbea încă în 1971 I. Druță. Într-un articol, semnificativ intitulat *Plugarii la Chișinău* (*Комсомольская правда*, 1971, 21 martie), se spunea că nu numai „...orașul și-a lăsat pe fața lor (a plugarilor-migranți – N. B.) amprenta, ci și ei și-au lăsat amprenta pe fața orașului”, că, în consecință, „apare un nou tip de om cu noi trăsături sociale și psihologice”. Această orientare se cuvine susținută.

Dar există, spre regret, și reversul acestor procese. Sociologii au constatat că țărănul ce vine de la țară la oraș, ieșind de sub influența părinților, nu rareori nimerește sub înrâurirea elementelor de o ținută etică discutabilă. Se mai întâmplă uneori că abia de părăsește cineva casa, se căpătuiește la oraș și preia fugitiv, fără a asimila organic, modul de conduită urban. Ca rezultat, un asemenea om se poate deda ușor oricăror influențe de prost gust. Un astfel de tip e mirele din frumoasa povestire *Priveghiul mărginașului* de V. Vasilache. Abia ieri acest tânăr s-a mutat la oraș, dar de acum, venind acasă, își manifestă dezgustul față de obiceiurile și datinile populare, de lăcașul unde a văzut lumina zilei, știe să vorbească cu însuflețire despre revoluția sexuală și alte „probleme” ce țin de o filosofie străină spiritului nostru.

Evident, sufletul omului e impus de viață spre noi tărâmurii etice. Și dacă acestora nu întotdeauna le putem intui la moment sensul, nu ar fi mai cuminte să respectăm ceea ce s-a constituit temeinic de secole chiar în casa noastră? Căci – de ce am ascunde? – sub deviza unei originalități fals înțelese, deseori, în loc să intuim temeinic noul, preferăm să distrugem vechiul, uităm că nu tot ce ține de trecut e perimat. Construind o casă nouă, să nu ne grăbim a o distruge pe cea veche, căci riscăm să rămânem în frig. Iar la frig sufletul se ofilește. În sufletul personajului lui V. Vasilache bate, ba nu – mai corect ar fi – vegetează o atare inimă.

Veacuri de-a rândul omul a visat să-și facă un adăpost despre care ar putea spune că îi e casa casă și masa masă. Însuflețit de acest vis și profitând de materiale de construcție din ce în ce mai moderne, omul zilelor noastre, cum se spune, de unde are, de unde n-are încearcă a-și face casa tot mai frumoasă. E o intenție nobilă, dar – împinsă în extremă! – ea, ca bumerangul, se poate întoarce contra noastră. Printre multe altele, problema aceasta e abordată de V. Beșleagă în romanul *Ignat și Ana*.

Ignat și Ana suferă că n-au copii. Lipsa unui al treilea, care ar cimentea casa și familia, le-ar repune viața pe temelii etice mai sănătoase, e trăită intens, analizată scrupulos. Personajele luptă între ele și cu sine însele, caută să învingă nenorocirea care planează asupra lor, dar până la urmă sunt învinse. Și Ignat, și Ana, și cea de a treia femeie, spre care tinde acest bărbat, deși se consumă, caută căi de apropiere, rămân, în fond, niște străini.

Situația pare a fi voit dramatizată. Sunt în viață doar multe familii, care ne-au demonstrat că aceste cazuri biologice pot să nu evolueze în drame atât de acute. N-a îngroșat oare autorul culorile? Plasând conflictul individual într-un amplu și bine conturat context social, autorul îi ia această ascuțime nedorită.

Ignat și Ana își construiesc casă. Faptul are semnificații simbolice largi. Greul casei cade pe umerii Anei, întrucât Ignat e ocupat la cariera de piatră. Ea muncește din răsputeri, tinde ca lăcașul să le fie frumos și bogat. Dar, treptat, cititorul observă că în concepția Anei accentul se deplasează de pe noțiunea de frumos (într-o accepție etică sănătoasă) pe cea de bogat (într-un înțeles filistin și practicist). Schimbarea de accent se soldează cu urmări tragice: muncind din răsputeri, Ana își dereglează sănătatea și își închide pentru totdeauna perspectiva luminoasă de a fi mamă. Tragedia despărțirii de Ignat, pentru care sensul vieții rezidă într-un urmaș ce ar putea să-i ducă mai departe mesajul sufletesc, devine inevitabilă.

Paradoxal, dar adevărat, îmbogățindu-ne din punct de vedere material, nu rareori sărăcim spiritual. Treceți prin satele noastre, intrați în ogrăzile oamenilor și o să observați un fenomen pe cât de nou, pe atât și de curios: în cele mai frumoase gospodării stăpânul, de obicei, nu trăiește în casă, ci undeva alături, într-un adăpost mult mai prost amenajat, numit căsoaie ori chiar sarai. Cum să apreciem acest fapt?

Omul de mult și-a împărțit casa în două. Într-o parte el muncea zi de zi, își odihnea trupul, în alta, numită *casa mare*, – venea doar în clipele solemne să-și odihnească sufletul. Azi toată casa tinde să devină casă mare. E un motiv de bucurie această lărgire a noțiunii? Cred că nu întotdeauna. Pentru că gospodarul, de teamă să nu păteze covoarele de pe jos și de pe pereți, intră aici din ce în ce mai rar. Plăcerea aceasta el și-o permite, de cele mai multe ori, doar când îi vin oaspeți. Atunci casa devine un obiect de admirație, iar masa un indice al belșugului. Frumos și de trebuință acest obicei, numai că ni se pare a fi cu mult mai îngust decât casa mare de odinioară, unde omul venea aproape în fiecare zi să-și restabilească, din dureri și bucurii, sufletul, să-și verifice temeliele familiei, să mediteze asupra viitorului copiilor.

Fără să vrem, îndepărtăm casa de conținutul ei primar sănătos. S-a întâmplat să fac două vizite, una după alta, în două case. În prima, am văzut o vază de cristal cu valoare de frumos în sine, adică fără flori. Într-a doua am zărit o vază de ceramică, simplă, cu trandafiri frumoși în ea. Nu neg importanța frumosului industrial, dar, mărturisesc, inima mea a tresărit, totuși, la priveliștea gingașelor flori.

Fără să vrem, imprimăm casei un conținut mercantil. Am auzit în troleibuz cum un cetățean îi povestea altuia că își căsătorește fiul, dar nu are de gând s-o înscrie pe viitoarea noră în apartament. Motivul: dacă, eventual, tinerii vor divorța, nora să nu aibă pretenții la o parte de casă. Când i-am povestit unui cunoscut întâmplarea, acesta mi-a spus că și el e predispus să procedeze astfel cu fiul. Te pui, zicea el, cu tineretul de azi?! Ei, una-două, și se despart, iar tu împarte-ți casa pe care a-i așteptat-o ani în șir.

O parte de adevăr în această judecată, desigur, este. Dar numai o parte. Cât e de mare și de periculoasă cealaltă parte – rămâne să judece sociologii și juriștii. De altfel ultimii, prin perfecționarea legislației în vigoare, au și scos din circuit unele probleme ce până nu de mult erau considerate irezolvabile, simplificând astfel procedura căsătoriei și cea a divorțului. Pe mine problema mă preocupă sub alt aspect. Cum vor avea acei tineri înșurăței încredere unul în altul, dacă de la bun început relațiile dintre ei se bazează pe neîncredere? De ce casa, care trebuie să-i unească și să le insuflă certitudine, devine

motiv de disensiuni? Să ne mire acum de ce în republica noastră numărul divorțurilor concurează pentru primul loc cu cel al căsătoriilor?!

Jocul acesta de-a procentajul e de o cruzime uimitoare. Se împart lucruri procurate pentru viață lungă și fericită. Disparate, ele emană singurătate și durere. Se împart copii născuți pentru a complini fericirea părinților și a le duce prin timp mesajul lor sufletesc. Despărțiți, ei reprezintă niște așchii de fericire, care, oricum le-ai îmbina, nu pot alcătui un întreg și nu pot duce prin timp altceva decât durerea izolării. Înțelegerea în mod filistin a problemelor casei, spiritul mercant îl surpă temeliile. Aceste probleme, discutate într-un fel sau altul până acum de scriitorii noștri, ar trebui să ne predisună spre ample meditații, căci nu putem rămâne liniștiți la concluzia finală ce reiese clar din operele lor că, cu scurgerea timpului, casa tradițională, ca lăcaș de trai, devine mai bogată și mai durabilă, iar, ca imagine a căminului sufletului, – mai săracă și mai vulnerabilă.

Citind această frază, cititorul poate rămâne nedumerit: despre ce concluzie finală privind casa poate fi vorba? S-a micșorat oare în urma discuțiilor într-atât numărul problemelor ce țin de casă, încât nu mai avem ce discuta? Nu. Acum, s-a schimbat radical însuși statutul casei, statut ce presupune o abordare cu totul din alt unghi a problemelor ei. Ceea ce au discutat până acum scriitorii noștri ținea de statutul adăpostului despre care omul putea spune că – și aceasta la modul sincer – casa îi e casă, adică întrunește în linii mari caracteristicile noțiunii. În prezent, adică în ultimele două-trei decenii, aceste caracteristici într-atât s-au deteriorat, încât nu mai pot fi încadrate în statutul noțiunii de casă, așa cum era ea înțeleasă odinioară. Azi, când fiecare al patrulea om nu locuiește în casa lui, ci undeva în străinătate, când fiecare al treilea copil nu se bucură, total sau parțial, de grija părinților, aceștia muncind din greu dincolo de hotarele țării, când relațiile conjugale dintre soții despărțiți nu ne inspiră nici un sentiment sfânt, ci ne storc zâmbete pe cât de stinghere, pe atât și de sincere, mai putem oare, referindu-ne la aceștia, vorbi de casă, mai avem dreptul să le punem întrebările tradiționale „cu cine ții casa?” sau „ți-i casa-casă și masa-masă?”. Mai putem oare vorbi azi de acea matrice stilistică a comportării, bazată pe mitul celor șapte ani de acasă, despre care relatam la începutul acestui eseu, despre acea convorbire instructivă dintre soți în timpul hrănirii găinilor, despre modul de comportare a tinerilor în satul natal, spre deosebire de cei din satele vecine, despre felul de tratare a cerșetorului-ucigaș, dictat de Dumnezeu și de etica încropită de secole a casei? Nu mai putem vorbi, căci regulile matricei stilistice a casei tradiționale necesită, cum am văzut, o respectare imuabilă, iar noi, azi, suntem ahțiați, după libertate, care fiind deseori nelimitată de nici o opreliște, trece în libertinaj. Și atunci, căutând să obținem comoditate sufletească, cu ce ne alegem? Ne mai este azi, din punct de vedere moral, casa un lăcaș confortabil? Nu pot crede.

Scriitorii din spațiul basarabean care – cinste și slavă lor! – au tratat problemele cele mai arzătoare ale casei în înțelesul tradițional al noțiunii, acum tac. Nu pentru că ar fi indiferenți, ci fiindcă s-au văzut necompetenți. Odată cu plecarea, din cauza sărăciei, a oamenilor în străinătate, casele românilor din Moldova au rămas orfane, au devenit sărace nu numai material, ci și spiritual, au rămas cu copii aproape lăsați în voia sorții. Problema cea mai strașnică e că nimeni nu cunoaște la modul serios dimensiunile tragediei. Circulă versiunea că am avea 1 milion de migranți. Serviciul de grăniceri numește cifra de 600-650 mii, dar recunoaște că există încă foarte multă lume oficial neînregistrată. Câți sunt de aceștia – nu se știe.

Sărăcia e, desigur, principala cauză a plecării omului în străinătate. Pe acei care au plecat din acest motiv îi înțelegem. Dar cât vor sta acolo? Se vor întoarce ei imediat după

ce vor simți că starea materială li s-a ameliorat? Participanții de mai înainte la migrații anume așa procedau. E cunoscut, bunăoară, faptul că prin anii '30 ai secolului XX mulți bucovineni, mânați de sărăcie, plecau în America și în Canada. Ajunși aici, stăteau 3-4 ani, adunau parale și se întorceau – aproape toți! – acasă, aranjându-și mai bine viața. Acum, după depășirea crizei materiale, emigranții încep în patrie pentru ei și pentru copii câte o casă cu două etaje, apoi au grijă să adune bani pentru mobilare, lungind astfel timpul aflării în străinătate. N-am avea nimic de obiectat, dacă, dincolo de această tendință de înavuțire, nu ar avea de suferit catastrofal celălalt soț și, mai ales, copiii, dacă, după acest maraton de adunare a banilor, omul, îmbătrânit de acum, nu s-ar trezi pe neașteptate cu un sentiment de descurajare legitimă. Ar trebui să facem ceva pentru a-l feri de aceste situații triste, pentru a-i echilibra poftele și gusturile exagerate.

Nu sunt puține cazurile când omul pleacă de acasă în străinătate având în patrie o situație materială ireproșabilă, motivându-și pasul prin o mai bună organizare acolo a muncii, o mai înaltă estimare a prestigiului personal. Această substituție a proverbului nostru sănătos „fie pâinea cât de rea, tot mai bine-n țara mea” prin zicala filistină „unde mi-i bine, acolo mi-i patria” duce la împușinarea sentimentului național, la degradarea personalității, la demolarea societății. Facem ceva ca să stăvilim aceste procese cu adevărat tragice și rușinoase sau ridicăm mâinile în semn de neputință? Deocamdată nu vedem semne încurajatoare.

Ceea ce e mai trist e faptul că cu cât înaintăm în timp, cu atât problemele plecării de acasă în străinătate în loc să se diminueze, își sporesc gravitatea, ajungând să acapareze zone, care s-ar părea a fi de neatins. Se știe, bunăoară, că distanțarea soților atrage după sine dorul unul de altul, intensifică dragostea dintre ei. Semnificativă în această ordine de idei e o scenă din drama lui I. Druță *Păsările tinereții noastre*. Înainte de moarte Pavel Rusu, personajul principal al dramei, își face, sub formă de monolog interior, un examen de conștiință:

Pavel Rusu: ...Nici nu-ți pot spune cât de bine îmi pare că până la urmă totuși am dat de tine. Pe unde mi te-ai rătăcit atâta amar de vreme, dragostea mea de altădată? Ce nu mi-ai ieșit mai înainte în cale? ... Am ibovnicit o singură vară, iar verile au fost ele parcă făcute pentru ibovnicie? Zile întregi unul prășește pe un deal, altul pe celălalt deal, serile ne întâlneam pe furiș, osteniți și colbăiți. De abia ne așezam alături și, gata, de amu e miezul nopții, ieșea mamă-ta din casă să te cheme. Iaca nici nu țin minte că ne-am sărutat, că nu ne-am sărutat...

Fata: De două ori.

Pavel Rusu: Uite, vezi, numai de două ori...

Fata: Și te-a durut?

Pavel Rusu: M-a durut. Pentru că, orice s-ar zice, ai fost și tu un copăcel din tinerețea mea și amu, când mă întorc cu gândul la anii trecuți, nu pot pierde o frunză, darmite un copac întreg! Iar acuma, la spital, în nopțile lungi de chin și durere, când încep a-mi lua rămas bun de la toate câte au fost și câte n-au fost, mi-aduc aminte de tine și mă gândesc – oare chiar n-am s-o mai văd?

Fata (după o lungă frământare): Atunci, demult, tu ai fost cel cu sărutarea... Se poate oare să-ți întorc datoria?...

Pavel Rusu (uluit): Cum?! Să fi păstrat tu dragostea ceea a noastră de atunci și până acum?!

Fata: Altminteri m-ai fi căutat atâta vreme și nu m-ai fi găsit...

Intervalul de când nu s-au văzut personajele, exprimat de Druță prin fraza „atâta amar de vreme”, echivalează, în calcul aproximativ, cam cu 30 de ani. E un timp în care dragostea a fost păstrată cu sfințenie. Cine a păstrat-o? Ea, femeia, care „după atâta amar de vreme”, ține bine minte că a fost sărutată de două ori, ea, femeia, care știe că de puterea sfântă a dragostei ei depinde dacă va fi ea, dragostea, păstrată sau nu și de bărbatul cu care, de altfel, nici nu a fost legată legitim prin căsătorie. Dacă proverbul „jupâneasa ține casa, iar jupânul ține drumul” e adevărat, apoi e tot atât de adevărat că acest jupân, având o atare jupâneasă, va ține și el cu aceeași sfințenie la casă ori în ce direcții l-ar ademeni drumurile. Știu oare acest adevăr verificat de timp jupânii, dar, mai ales, jupâneșele ce au plecat la câștig în străinătate? E greu de spus. Pentru că proverbul citat pare să fie apreciat în societate nu la cota gravității lui sfinte, ci – cu zâmbet pe buze – printr-o frază pretins filozofică, dar în realitate fals conciliatoare: femeia... dă, ca femeia, iar bărbatul... mde, ca bărbatul. Și fiindcă în această problemă până acum nu s-a făcut nici un sondaj sociologic serios care ar putea să ne orienteze spre o concluzie sau alta. Nimic de mirare, căci în această stare incertă se află întregul proces de migrație. E, după cum am spus, și motivul pentru care scriitorii în ultima vreme nu se prea avântă la abordarea acestei problematici.

* * *

Casa – lăcaș de trai și casa – cămin al sufletului... Noțiunile acestea, care veacuri de-a rândul ne-au încălzit – la propriu și la figurat – sufletul, în jurul cărora veacuri de-a rândul – când mai liric, când mai dramatic – am meditat, ne pun azi în fața unor probleme deosebit de grave. Literatura, cu mijloacele sale specifice, în momentele prielnice, a dezbătut pe larg aceste probleme. Totuși, ea ar avea încă multe de spus. Și, suntem convingeți, va spune, dacă sociologii, economiștii, juriștii, etnografi etc., prin studiile lor prospective, la care sperăm odată și odată să se încumete, atât fiecare în parte, cât și în mod conjugat, vor defrișa terenul în așa măsură, încât scriitorii ar avea din nou condiții prielnice pentru abordări artistice la înălțimea cerințelor timpului. Eforturile se cer unite dacă vrem să ne fie casa casă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Tudor Vianu, *Dicționar de maxime comentat*, București, 1962.
2. Н. М. Амосов, *Моделирование мышления и психики*, Киев, 1965.
3. *Reflecții și maxime*. Vol. I. Ediție îngrijită de Constantin Bădescu, București, 1989.
4. Lucian Blaga, *Trilogia Culturii*, București, 1969.
5. Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, 1978.